

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ЛЕКСЕМЕ СТРАХ И СИНОНИМНИХ ЛЕКСЕМА

Предмет овог рада јесте концептуална анализа лексеме *страх* и синонимних лексема у савременом српском језику, у циљу утврђивања најприхватљивијег приступа проучавању синонимије у лексикологији. Језичка грађа прибављена путем анкета испитана је применом концептуалне методе и методе вербалних асоцијација, као помоћне, чиме су анализирани когнитивни модели, састављени од концептуалних метафора, метонимија и сродних концепата, затим когнитивни сценарији, као и асоцијативни типови свих лексема које су предмет анализе. Примећено је да се лексема *страх* од синонимних лексема разликује по врсти и/или фреквентности типова асоцијација, затим по врсти и/или фреквентности чинилаца когнитивних модела и елемената когнитивних сценарија. С обзиром на то да је степен блискости лексеме *страх* и синонимних лексема у свим аспектима концептуалне анализе различит, закључујемо да се синоними лексеме *страх* могу посматрати само кроз виђење синонимије као скале синонимности.

Кључне речи: синонимија, концептуална метафора, концептуална метонимија, когнитивни сценарио, метода вербалних асоцијација.

Увод

У овом раду бавимо се концептуалном анализом лексеме *страх* и синонимних лексема, у циљу утврђивања најприхватљивијег приступа проучавању синонимије у лексикологији. Питање синонимије предмет је различитих тумачења у науци о језику, те овај појам није сасвим одређен и јасан. Уобичајена дефиниција синонимије која се наводи у многим уџбеницима јесте да је синонимија „однос између две лексеме различитог облика, а истог или сличног значења” (ДРАГИЋЕВИЋ 2010б: 246). Према најраспрострањенијем мишљењу у лингвистици, у зависности од тога да ли је значење двеју лексема идентично или слично, синоними се могу поделити на *истозначнице*, *потпуне*, *праве* или *апсолутне* синониме, и на *блискозначнице*, *неправе*, *делимичне* или *релативне*

---

* ristic.nena.nevena@gmail.com

синониме (ГОРТАН-ПРЕМК 2004: 140; ЗГУСТА 1991: 81). Неки истраживачи су радикални у својим размишљањима о синонимији и сматрају да ова семантичка категорија уопште не постоји (БЛУМ-ФИЛД 1933: 145), или, супротно, сматрају да се о синонимима може говорити једино као о истозначницама, одн. апсолутним синонимима (ТАФРА 2005: 223). За разлику од дистинкције на апсолутне и релативне синониме, неки лингвисти сматрају да се може оформити скала синонимности (КРУЗ 2010: 157; ЛАЈОНС 1981: 148).

Узимањем у обзир свих наведених размишљања о синонимности, сматрамо да је о синонимији најбоље говорити као о скали синонимности, због тога што је семантичка блискост између лексема различитог интензитета. Бинарном дистинкцијом на апсолутне и релативне синониме запоставља се реална сложеност проблема синонимности. Синонимни однос свих значења је доста редак и могућ само код моносемних лексема или код лексема са мањим бројем значења, па је самим тим и апсолутна синонимија изузетно ретка, док је блискозначни однос међу лексемама обичнији. Ову хипотезу ћемо покушати да докажемо на примеру лексеме *страх* и синонимних лексема, тако што ћемо упоредити концептуализације свих синонима и уочити преклапања и разлике у значењу. Добићемо скалу синонимности лексеме *страх*, односно, истраживање ће показати која је синонимна лексема у одређеном аспекту концептуализације најближи синоним лексеме *страх*, можда и апсолутни синоним, која лексема је најдаљи синоним, и у каквом односу према лексеми *страх* стоје остали синоними – где су преклапања у значењу, а која су значења лексема које истражујемо маркирана.

Све синониме лексеме *страх* добили смо из *Речника синонима* Павла Ћосића и његових сарадника (ЋОСИЋ 2008), а то су: *уплашеност, заплашеност, језа, бојазан, стрепња, зебња, фобија, дрхтавица* фиг., *дрхтање* фиг., *тртање* фам., *зент* жарг. С обзиром на то да до материјала за језичку анализу долазимо путем анкете, стилски обележене лексеме нису предмет нашег истраживања, јер својом маркираношћу могу бити атрактивније од других лексема, тако да су предмет анализе следећи синоними: *уплашеност, заплашеност, језа, бојазан, стрепња, зебња, фобија*.

Наведене емоције испитиваћемо методом концептуализације, путем когнитивних модела о којима је говорио Золтан Кевечеш (Zoltán Kövecses) [КЕВЕЧЕШ 1990], а, као помоћну, користићемо

и асоцијативну методу. Упоредићемо концептуалне метафоре, концептуалне метонимије и когнитивне сценарије свих емоција које су предмет истраживања, чиме ћемо показати које су сличности, а које разлике у концептуализацији ових синонимних појмова у односу на емоцију страха. Учесталост одређеног начина концептуализације емоција у материјалу прикупљеном анкетама са асоцијативним тестовима помоћи ће нам приликом уочавања дистинкција међу синонимима које испитујемо.

Рад је конципиран кроз четири поглавља. Први део рада јесте кратко представљање досадашњег проучавања концептуализације емоције страха у страном и домаћој лингвистици, као и осврт на асоцијативну методу, помоћну у овом раду. Други део садржи објашњење анкета путем којих ћемо доћи до материјала за језичку анализу, након чега следи поглавље посвећено презентовању прикупљене језичке грађе и асоцијативних типова, уочавању концептуалних метафора, односно метонимија свих лексема којима се бавимо у овом раду, као и креирању когнитивних сценарија свих емоција на основу језичке грађе којом располажемо. Четврти део рада представља закључак.

Концептуална и асоцијативна метода у проучавању емоција

У овом раду опредељујемо се за проучавање метафора лексеме *страх* и синонимних лексема из перспективе когнитивне лингвистике, где се метафора најчешће дефинише као концептуална метафора, односно систематско појмовно *пресликавање* (*mapping*) структуре једног појмовног домена на структуру другог, при чему је тај први обично конкретан (изворни домен), а други обично апстрактан (циљни домен) [КЛИКОВАЦ 2004: 11–12].

Домен емоција један је од најчешћих циљних домена код концептуалних метафора. Концептуализацијом емоције страха у енглеском језику међу првима се бавио Кевечеш у књизи *Emotion concepts* (1990). Издвојио је концептуалне метафоре којима се концептуализује страх и оформио сценарио, односно модел страха (КЕВЕЧЕШ 1990: 76). За разлику од Кевечешове концепције страха, која је већим делом заснована на физичким реакцијама на страх и објашњењу места узрока страха у концептуализацији ове емоције, Rūta Syrvidė (SYRVIDĖ 2006) у објашњење концептуализације

страха уводи и културне моделе мишљења, јер сматра да су метафорички изрази више него регистри физичког искуства. Упоредивањем концептуализације емоција у руском и енглеском језику, Валентина Апресјан (АПРЕСЈАН 1997: 186) такође примећује да култура има важну улогу у концептуализацији емоције страха. Емоцијом страха у енглеском језику бавила се и Ана Вјежбицка (Anna Wierzbicka) у књизи *Emotions Across Languages and Cultures: Divercity and Univerzals* (1999). Ауторка страх убраја у осећања „лоше ствари се могу догодити“ и предлаже типичан сценарио страха, у складу са својом теоријом о семантичким примитивима и канонским реченицама (ВЈЕЖБИЦКА 1999: 75). Уколико упоредимо Кевечешов сценарио страха са сценариом страха Вјежбицке, приметимо да су веома слични, иако су добијени на различит начин. Концептуализацијом емоције страха у српском језику бавила се Рајна Драгићевић (ДРАГИЋЕВИЋ 2010а: 188), ослањањем на концептуалне метафоре и когнитивне моделе за емоције 3. Кевечеша. Истраживање Р. Драгићевић од осталих истраживања концептуализације страха и других емоција издваја коришћење асоцијативне методе спроведене путем анкете.

Асоцијативна метода коју је Драгићевић преко различитих асоцијативних тестова у виду анкете примењивала на испитивање емоције страха и других емоција у српском језику, један је од начина да се са доста успеха утврди концептуализација појединачних емоција, прототипичне ситуације и сценарији емоција, као и прототипични носиоци емоције и њени узроци. Определили смо се за истраживање концептуализације емоција анкетом и асоцијативним приступом, користећи асоцијативне тестове којима се Драгићевић служила приликом истраживања низа емоција. Драгићевић (ДРАГИЋЕВИЋ 2010а: 23) примећује да је недостатак асоцијативне методе у томе што у неким случајевима интерпретација асоцијација може да се, свесно или несвесно, сведе на субјективни суд истраживача, због чега је битно укрштати асоцијативну методу са другим методама, што смо у нашем раду и учинили – комбиновали смо асоцијативну и концептуалну методу.

Анкета – циљеви и структура

Анкетирани су студенти Универзитета у Нишу, оба пола, њих 160. Циљ анкете јесте прикупљање језичке грађе која ће показати

како се концептуализује лексема *страх* и њени синоними. Анкетирање је сачињено од осам анкета – свака од њих састоји се од по два асоцијативна теста везана за појединачне лексеме које су предмет истраживања. Сваку од ових осам анкета раде групе од по 20 испитаника. На овај начин је отклоњен проблем немотивисаности и замора анкетираних, јер се свих осам анкета одликује једноставношћу и кратким временом потребним за одговарање на задатке.

Први асоцијативни тест свих осам анкета захтева од испитаника да првом асоцијацијом заврше реченицу која почиње са: *Страх је кад _____* – у првој анкети, односно у осталим анкетама: *Уплашеност је кад _____*, *Заплашеност је кад _____*, *Језа је кад _____*, *Бојазан је кад _____*, *Стрепња је кад _____*, *Зебња је кад _____*, *Фобија је кад _____*. Очекујемо да ће испитаници завршавати реченице описом неке ситуације која је остала обележена овим емоцијама, спомињањем узрока који доводе до наведених појава, или описом неких физиолошких или бихевиоралних реакција које прате ова осећања.

Предраг Пипер (ПИПЕР 2005: 12) и Р. Драгићевић (ДРАГИЋЕВИЋ 2010б: 111) сагласни су у томе да се асоцијативна метода може користити у истраживању стереотипа, те смо другим асоцијативним тестом покушали да одгонетнемо постоји ли у свести говорника српског језика неки типични носилац осећања страха и да ли је тај типични носилац страха исти код синонимних лексема које истражујемо. Задатак је постављен тако што је од испитаника тражено да попуне празно место у реченици именицом која означава биће: _____ *осећа страх* у првој анкети, а у осталим анкетама: _____ *осећа уплашеност*, _____ *осећа заплашеност*, _____ *осећа језу*, _____ *осећа бојазан*, _____ *осећа стрепњу*, _____ *осећа зебњу*, _____ *осећа фобију*.

3. Концептуална анализа језичког материјала из анкета

3. 1. Концептуализација страха

Запажамо да су асоцијације анкетираних студената разноврсне, те у двадесет одговора можемо издвојити чак осам типова реакција на први асоцијативни тест:

СТРАХ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА САМОЋЕ ИЛИ МИСЛИ О САМОЋИ (пет одговора: *мислиш да ћеш остати сам; си сам ноћу; останеш сам; си сама у мраку; си сам у лифту*),

СТРАХ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА СМРТИ ИЛИ БОЛЕСТИ (пет одговора: *се неко разболи; мислиш о смрти особе коју си волео; је неко болестан; изгубиш блиску особу; те напусти блиска особа*),

СТРАХ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА СУСРЕТА СА НЕКОМ ЖИВОТИЊОМ (два одговора: *сањам змију; видим змију*),

СТРАХ ЈЕ ИСПОЉАВАЊЕ ФИЗИОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ (два одговора: *мислиш да ћеш се угушити јер ти срце куца у грлу; кад се следениш и побледиш*),

СТРАХ ЈЕ РЕАКЦИЈА НА ПРИРОДНУ ПОЈАВУ (два одговора: *грми; је невреме*),

СТРАХ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕПРИЈАТНОГ ДОГАЂАЈА (два одговора: *паднеш на испиту; паднеш у очима битних људи*),

СТРАХ ЈЕ РЕАКЦИЈА НА НЕЖЕЉЕНУ АКТИВНОСТ ЉУДИ (један одговор: *те неко уплаши својим речима*),

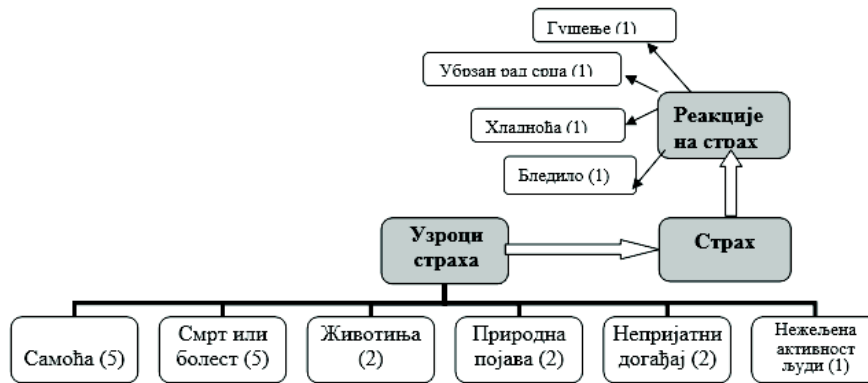
СТРАХ ЈЕ ЗАБРИНУТОСТ (један одговор: *се бринеш да не изгубиш вољену особу*).

Резултати истраживања концептуализације страха које је спровела Драгићевић (ДРАГИЋЕВИЋ 2010б: 188) показују доста сличности са резултатима добијеним из наше анкете. Учестали су одговори на основу којих можемо закључити да је највећи страх који имамо – страх од самоће, губитка некога или нечега, као и страх од сусрета са неким животињама. Концептуализацију страха као неуспеха и као сусрета са нечим непознатим нисмо уочили у нашем истраживању концептуализације ове емоције, док су у истраживању које је спровела Драгићевић такве асоцијације присутне.

Гордана Ристић (РИСТИЋ 2011: 122) проучавала је концептуализацију лексеме *страх* у фразеологизмима у немачком и српском језику, а неке од концептуалних метафора које она објашњава налазимо и у нашем језичком материјалу. То су метафоре: СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА и СТРАХ ЈЕ СЛАБОСТ ТЕЛА. Тело реагује на страх као и на хладноћу, те је метафора СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА мотивисана физиолошким осећајем хладноће, дрхтањем, укоченошћу појединих делова тела, знојењем... Метафора СТРАХ ЈЕ СЛАБОСТ ТЕЛА мотивисана је физиолошким стањем човека који је под утицајем страха изражено блед, осећа укоченост, гушење,

паралисаност – оним што је видљиво споља, или оним физиолошким стањем које може оштећивати човеково тело изнутра – онај ко доживљава страх има осећај да му се срце налази у грлу, гркљану, врату, осећа тескобу такву као да му је тесно и хладно око срца. Како примећујемо, обе метафоре које смо навели могу се подвести под општу метафору СТРАХ ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА, а подврсте тог типа су метафоре које објашњавају различита физиолошка реаговања организма на страх, рецимо: СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА / УЗНЕМИРЕНОСТ/НАПЕТОСТ/ГУШЕЊЕ/БЛЕДИЛО и слично. У анализираном материјалу у вези са емоцијом страха налазимо једну асоцијативну реакцију која садржи два подтипа метафоре СТРАХ ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА: *Страх је кад се следениш и побледиш*. Уочавамо метафору СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА, а присутан је и подтип СТРАХ ЈЕ БОЈА – *бледило* у споменутом асоцијативном одговору показатељ је шока. Срце се у многим језицима метафорички представља као затворена посуда која је садржитељ емоција, углавном позитивних, као што је љубав, али један пример из језичке грађе којом располажемо показује нам да срце може бити носилац и негативне и хладне емоције каква је страх: *Страх је када мислиш да ћеш се угушити јер ти срце куца у грлу*, где препознајемо метафору СТРАХ ЈЕ УБРЗАН РАД СРЦА. Овај метафорични израз садржи још један подтип концептуалне метафоре, а то је СТРАХ ЈЕ ГУШЕЊЕ. Кевечеш наведене метафоре које смо одредили као подтип опште метафоре СТРАХ ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА сматра концептуалним метонимијама. У два асоцијацијама испитаника препознајемо и концептуалну метафору СТРАХ ЈЕ ДОЛЕ: *Страх је кад паднеш на испиту; Страх је кад паднеш у очима битних људи*.

На основу добијених одговора на први асоцијативни тест у вези са емоцијом страха, формирали смо сценарио анализираних емоције. Као узроци емоције страха јављају се: самоћа и болест или смрт, у по пет случајева, затим животиња, природна појава и неуспех у по два случаја, и нежељена активност људи, у једном случају. Физиолошке реакције на страх су: гушење, хладноћа, бледило, убрзан рад срца. Когнитивни сценарио страха графички је приказан на Слици 1:

Слика 1: *Сценарио страха*

Другим асоцијативним тестом покушали смо да одгонетнемо постоји ли у свести говорника српског језика неки типични носилац осећања страха. Из наведених одговора примећујемо да страх осећа: животиња (четири одговора: 20%), дете (четири одговора: 20%), мајка (три одговора: 15%), сам испитаник (три одговора: 15%), студент (три одговора: 15%), човек (два одговора: 10%), сестра (један одговор: 5%).

3. 2. Концептуализација уплашености

У реакцијама испитаника учачамо следеће типове асоцијација на уплашеност:

УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА САМОЋЕ ИЛИ МИСЛИ О САМОЋИ (пет одговора: *останеш сам у мраку; си сам у непознатом окружењу; си сам на свету па не знаш шта даље са животом; си сам; мислиш да ћеш остарити сам*),

УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА (пет одговора: *одједном дубоко удахнеш и широм отвориш очи; се узнемириш и срце почне брзо да ти куца; те облије хладан зној; се одједном следиш; се следениш и укипиш*),

УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЋАЊЕ ИЛИ

ИШЧЕКИВАЊЕ ТАКВОГ ДОГАЂАЈА (пет одговора: *мислиш да ће нешто лоше да се деси; мислиш да ћеш изгубити члана породице; си у близини неког ко ће да ти науди; ти прети нека опасност; се спрема нешто лоше*),

УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕМОЋИ (два одговора: *схватиш да нема решења за проблем који имаш; мислиш да не можеш да се избориш са лошим људима око себе*),

УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕПРИЈАТНОГ ДОГАЂАЈА (један одговор: *сањаш да си наг пред људима*).

У прикупљеном материјалу уочили смо следеће концептуалне метафоре: УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ХЛАДНОЋА (два примера: *се одједном следиш; се следениш и укипиш*), УПЛАШЕНОСТ ЈЕ УКОЧЕНОСТ ТЕЛА (један пример: *се следениш и укипиш*), УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ХЛАДАН ЗНОЈ (један пример: *те облије хладан зној*), УПЛАШЕНОСТ ЈЕ ДУБОКИ УЗДАХ (један пример: *одједном дубоко удахнеш и широм отвориш очи*), УПЛАШЕНОСТ СУ ПРОШИРЕНЕ ЗЕНИЦЕ (један пример: *одједном дубоко удахнеш и широм отвориш очи*), УПЛАШЕНОСТ ЈЕ УЗНЕМИРЕНОСТ (један пример: *се узнемириш и срце почне брзо да ти куца*), УПЛАШЕНОСТ ЈЕ УБРЗАН РАД СРЦА (један пример: *се узнемириш и срце почне брзо да ти куца*).

Сценарио уплашености сачињавају узроци који доводе до уплашености: самоћа и мисао о самоћи, приметни у пет одговора испитаника, близина опасности, узрок, присутан у трима асоцијативним одговорима, затим мисао о лошем догађају и немоћ, заступљени са по два примера, и непријатан догађај – у само једном примеру. Компонента сценарија уплашености је и реакција на ово осећање у виду укочености, хладног зноја, дубоког уздаха, раширених зеница, узнемирености и убрзаног рада срца – што је присутно у само по једном примеру, и хладноће као физиолошке реакције која је присутна у два асоцијативна одговора. На основу одговора испитаника, сценарио уплашености изгледа овако:

Слика 2: Сценарио уплашености

Други асоцијативни тест у вези са уплашеношћу показује нам доста сличности са другим асоцијативним тестом за емоцију страха, с тим што је фреквентност неких реакција различита. Добијени одговори другог асоцијативног теста у вези са осећањем уплашености су следећи: дете (четири одговора: 20%), човек (четири одговора: 20%), студент (три одговора: 15%), другарица (два одговора: 10%), девојчица (два одговора: 10%), животиње – мачка (два одговора: 10%) и пиле (један одговор: 5%), мајка (један одговор: 5%), сестра (један одговор: 5%).

3. 3. Концептуализација језе

На основу реакција испитаника можемо запазити четири типа асоцијација на језу:

ЈЕЗА ЈЕ ИСПОЉАВАЊЕ ФИЗИОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ (осам одговора: *се стресете јер видите неког ко вам није драг; осећаш жмарце по телу када те он пољуби; се најезим кад ме додирне бивши дечко ког још увек волим; се стресеш јер видиш неког у кога си заљубљен; се костреши крзно код животиња или кожа код људи; осећамо пријатност по телу када видимо неког у кога смо заљубљени; кад те обузму жмарци; се најезиши*),

ЈЕЗА ЈЕ ПОСЛЕДИЦА ХЛАДНОЋЕ (пет одговора: *осећаш дрхтавицу од зиме; се смрзнеш; се смрзнеш; ти је хладно; осећаш хладноћу*),

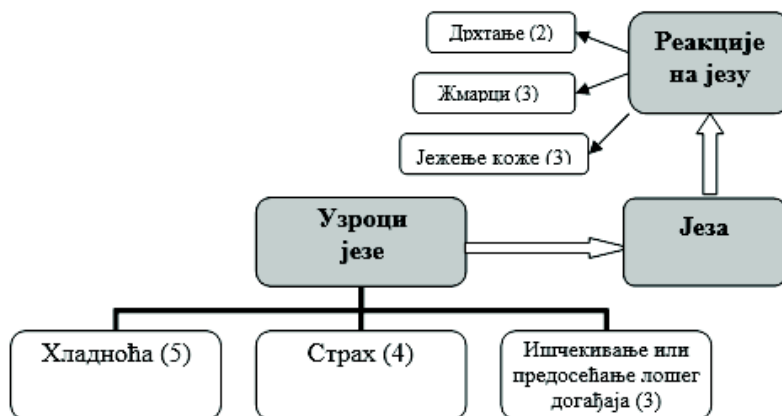
ЈЕЗА ЈЕ СТРАХ (четири одговора: *осећаш страх; осећаш страх; осетим страх; осећаш страх јер си усамљен*),

ЈЕЗА ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЋАЊЕ ИЛИ ИШЧЕКИ-

ВАЊЕ ТАКВОГ ДОГАЂАЈА (три одговора: *не можеш да похватиш сопствене мисли од треме и схватиш да ћеш да забрљаш; радиш, а знаш да нећеш имати пара; слутим да ћеш пасти испит*).

Концептуалне метафоре у вези са осећањем језе се од досад наведених метафора разликују по томе што се не везују увек за негативно осећање. Рецимо, два примера потврђују нам концептуалну метафору ЈЕЗА ЈЕ ДРХТАЊЕ (се **стресете** јер видите не ког ко вам није драг; се **стресеи** јер видиш неког у кога си заљубљен), с тим што је узрок у овим двама примерима сасвим супротан по осећањима субјекта. Позитивну конотацију физиолошких реакција срећемо и у прва два, од три примера, колико потврђују концептуалну метафору ЈЕЗА СУ ЖМАРЦИ: *осећаш жмарце по телу када те он пољуби; осећамо пријатност по телу када видимо неког у кога смо заљубљени; кад те обузму жмарци*. Три примера у вези са физиолошким реакцијама немају ни негативни ни позивни предзнак, а у питању су потврде концептуалне метафоре ЈЕЗА ЈЕ ЈЕЖЕЊЕ КОЖЕ: *се најезим кад ме додирне бивши дечко ког још увек волим; се костреши крзно код животиња или кожа код људи; се најезиш*.

У прикупљеном језичком материјалу, као узроке језе примећујемо само три фактора, али са високом фреквентношћу: хладноћу, са пет примера, страх, у четири примера, и доживљавање или ишчекивање неуспеха, са три примера. Реакције на осећање језе су у виду дрхтања, у два примера, затим су присутни жмарци и жежење коже у по три примера. У складу са овим подацима, сценарио језе представљен је на Слици 3:

Слика 3: Сценарио језе

Резултати другог асоцијативног теста показују нам да су најчешћи носиоци осећања језе особе женског пола (девет одговора: 45%) – другарица (три одговора), девојчица (два одговора), девојка (два одговора), мајка (један одговор), жена (један одговор). Са четири потврде следи асоцијација на човека уопште (20%), студента (три одговора: 15%), а примећујемо да постоји и неколико одговора који се јављају само једном: Еским (један одговор: 5%), сиромашан, (један одговор: 5%), заљубљен (један одговор: 5%), сам испитаник (један одговор: 5%).

3. 4. Концептуализација заплашености

У прикупљеном језичком материјалу уочили смо следеће асоцијативне типове на заплашеност:

ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕПРИЈАТНОГ ДОГАЂАЈА (седам одговора: *ти неко припрети; си сам на висини; закасим на предавање; се плашим кад седнем за волан; ми се неко дере; треба да идеш код зубара; се плашиш брзе возжње*),

ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА БОЛЕСТИ (три одговора: *ти је неко у породици болестан; схватиш да си болестан; се сетим мамине хемотерапије*),

ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА САМОЋЕ (три одговора: *си сам; схватиш да немаш ничију подршку, иако би ти свака подршка добро дошла; завриши све обавезе, бриљираш, и на крају, ти схватиш да је све то џабе јер си сам*),

ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ СТРАХ (три одговора: *се плашиш болести; те је страх од болести; погрешиси нешто па се плашиш последица*),

ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕМОЋИ (два одговора: *си немоћан пред туђом злобом; си беспомоћан пред болешићу*),

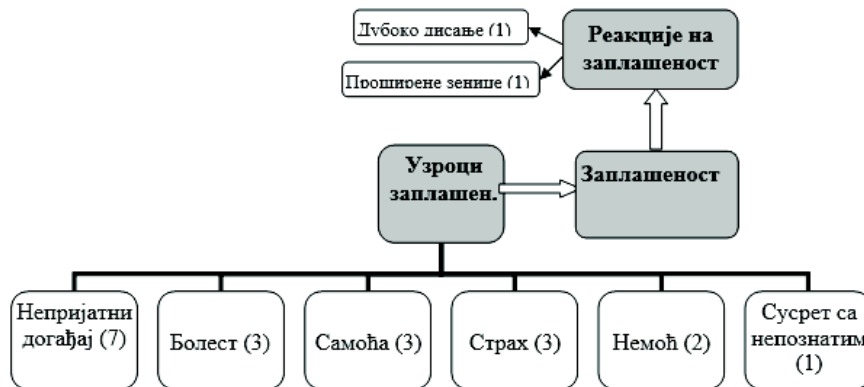
ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА (један одговор: *широм отвориш очи и почнеш да дишеш дубоко*),

ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ СУСРЕТ СА НЕПОЗНАТИМ (један одговор: *кад наиђеш на непознату ситуацију*).

Концептуална метафора ЗАПЛАШЕНОСТ ЈЕ ДУБОКО ДИСАЊЕ потврђена је у само једном одговору на први асоцијативни тест: *Заплашеност је кад широм отвориш очи и почнеш да дишеш дубоко*. У истом примеру уочавамо и концептуалну ме-

тафору ЗАПЛАШЕНОСТ СУ ПРОШИРЕНЕ ЗЕНИЦЕ (*Заплашеност је кад **широм отвориш очи...***).

Когнитивни сценарио осећања заплашености чине разноврсни узроци, у највећем броју случајева, у чак седам примера, различите непријатне животне ситуације. Са по три потврде следе узроци самоћа и болест, страх од болести и немоћ као узроке примећујемо у по два случаја, док сусрет са непознатим и сопствена грешка као узроке уплашености потврђује само по један пример. Реакције на заплашеност приметне су у два случаја са по само једним примером: дубоко дисање и проширене зенице. Когнитивни сценарио заплашености представљен је на Слици 4:

Слика 4: Сценарио заплашености

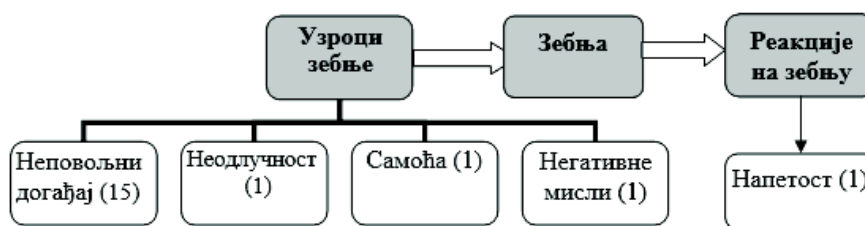
Други асоцијативни тест показује нам да заплашеност осећа: човек (седам одговора: 35%), дете (пет одговора: 25%), сестра (три одговора: 15%), девојка (два одговора: 10%), другарица (један одговор: 5%), мајка (један одговор: 5%), бака (један одговор: 5%). Примећујемо да доминирају особе женског пола са 40% укупног броја асоцијација испитаника, следи асоцијација *човек*, без икакве спецификације, и дете, као слабије биће.

3. 5. Концептуализација зебње

За разлику од асоцијација у вези са осећањем страха, па и асоцијација на друге лексеме којима се бавимо у овом раду, одговори на асоцијативни тест у вези са зебњом одликују се конвергентношћу. Оно што их повезује и карактеристично је за

највећи број одговора јесте да је узрок осећања зebње неки негативни догађај, ситуација или појава који се још увек нису десили, већ се наслућује њихова неминовност или могућност да се десе. Такав најчешћи тип асоцијација формулисаћемо као: ЗЕБЊА ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЋАЊЕ ИЛИ ИШЧЕКИВАЊЕ ТАКВОГ ДОГАЂАЈА, а препознајемо га у петнаест асоцијативних одговора анкетираних студената, односно у 75% свих асоцијативних реакција. Када је преосталих пет одговора у питању, они упућују или на страх као реакцију на могућност болести: ЗЕБЊА ЈЕ СТРАХ (*се плашиш болести*), чиме страх једном потврдом постаје сродни концепт осећању зebње, или на физиолошку реакцију, односно узнемиреност која прати испитивано осећање: ЗЕБЊА ЈЕ ИСПОЉАВАЊЕ ФИЗИОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ (*осећаш неку унутрашњу напетост*), или на узроке који доводе до осећања зebње – неодлучност, самоћа, негативне мисли: ЗЕБЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕОДЛУЧНОСТИ (*сам неодлучна око корака које треба да направим јер не желим да повучем погрешан потез*), ЗЕБЊА ЈЕ ПОСЛЕДИЦА САМОЋЕ (*останеш сам у мраку*), ЗЕБЊА ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕГАТИВНИХ МИСЛИ (*те притискају неке лоше мисли*).

Сценарио зebње чини узрок, који је у највећем броју случајева (петнаест) неповољни догађај који ће се десити или би могао да се деси, затим неодлучност, самоћа и негативне мисли са по једним примером. Приметили смо само једну реакцију на зebњу, а то је напетост, а у складу са тим и једну концептуалну метафору ЗЕБЊА ЈЕ НАПЕТОСТ (*Зebња је кад осећаш неку унутрашњу напетост*). Слика 8 представља прототипични сценарио осећања зebње:

Слика 5: Сценарио зebње

Други асоцијативни тест у вези са осећањем зebње показује нам да анкетирани студенти у највећем броју случајева зebњу

схватају као осећање својствено мајкама (једанаест одговора: 55%), затим студентима (четири одговора: 20%), другарици (два одговора: 10%), ватрогасцу (два одговора: 10%), лекару (један одговор: 5%).

3. 6. Концептуализација фобије

Насупрот реакцијама испитаника у првом асоцијативном тесту у вези са емоцијом страха, асоцијације добијене првим асоцијативним тестом у вези са фобијом су једноличније, те у одговорима испитаника уочавамо следеће типове асоцијација:

ФОБИЈА ЈЕ ИНТЕНЗИВАН СТРАХ (седам одговора: *се неко ненормално плаши нечега; се неко ужасно плаши нечега па кажемо да има фобију од тога; особа мисли да може умрети од страха; је страх од нечега много јак; се претерано бојиш некога или нечега; неко има осећај да ће полудети колико се боји; се ненормално бојиш висине*),

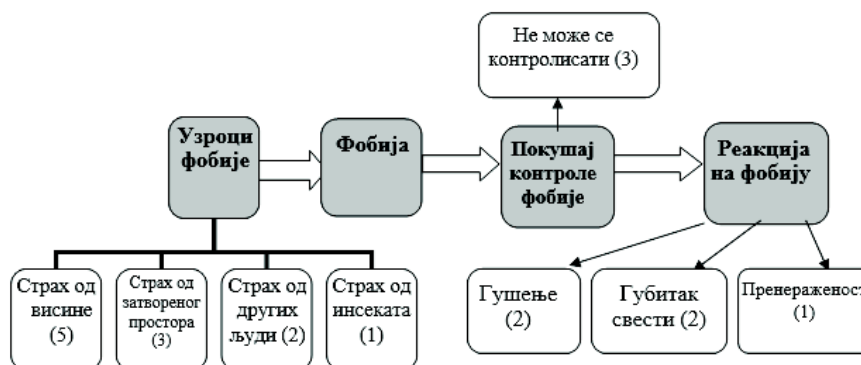
ФОБИЈА ЈЕ СТРАХ СА КОЈИМ ЈЕ НЕМОГУЋЕ ИЗБОРИТИ СЕ (пет одговора: *не можеш да поднесеш висину; неко не може да утиче на свој страх да га обузда; неко не може да поднесе затворен простор; неко нема контролу над неким страховима; не можеш да обуздаш свој страх*),

ФОБИЈА ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА (пет одговора: *неко мисли да ће се угушити у затвореној просторији; неко мисли да не може да дише; се неко пренерази од страха; неко готово остане без свести колико се плаши висине, инсекта; губиш свест од страха*),

ФОБИЈА ЈЕ СТРАХ (три одговора: *се људи плаше затвореног простора, других људи, висине; се неко плаши висине; се неко плаши других људи*).

Сценарио фобије чине узроци фобије – висина, у пет примера, затворени простор, у три примера, други људи, два примера и инсекти, један пример. За разлику од сценарија страха и других осећања која су предмет овог рада, из три асоцијативна одговора на фобију сазнајемо да је ово осећање немогуће контролисати: *неко не може да утиче на свој страх да га обузда; неко нема контролу над неким страховима; не можеш да обуздаш свој страх*. Реакције на фобију су: гушење и губитак свести у по два примера, и пре-

нераженост, са једним примером. Сценарио фобије, шематски приказан, изгледа овако:

Слика 6: Сценарио фобије

У језичкој грађи у вези са лексемом *фобија* очавимо следеће концептуалне метафоре: **ФОБИЈА ЈЕ ГУШЕЊЕ** (два примера), **ФОБИЈА ЈЕ ГУБИТАК СВЕСТИ** (два примера), **ФОБИЈА ЈЕ ПРЕНЕРАЖЕНОСТ** (један пример).

Други асоцијативни тест показује нам да испитаници фобију не везују за одређену категорију људи, већ је фобија својствена човеку уопште (једанаест одговора: 55%), затим женама (шест одговора: 30%), а троје испитаника одговорило је да фобију осећа глумац или глумица (15%).

3. 7. Концептуализација стрепње

У одговорима анкетираних испитаника уочавамо следеће асоцијативне типове:

СТРЕПЊА ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЂАЊЕ ИЛИ ИШЧЕКИВАЊЕ ТАКВОГ ДОГАЂАЈА (девет одговора: *осећаш да ће уследити неки лош догађај; слутиш да те чека неко посрнуће; очекујеш да ће неко издати твоју тајну; знаш да ћеш пасти возачки испит; осетиш да ћеш можда остарити сам јер не можеш да пронађеш сродну душу; очекујем да паднем на испиту; размишљам о томе да ћу пасти годину; ишчекујем нешто и предосећам да ћу извући дебљи крај; чекаш резултате код лекара, а знаш да неће бити добри*),

СТРЕПЊА ЈЕ ИШЧЕКИВАЊЕ СУСРЕТА СА ДРАГОМ ОСОБОМ (четири одговора: *жена размишља да ли ће срести мушкарца који јој се допада; се запиташ да ли ће доћи твоја симпатија; ишчекујеш сусрет са вољеном особом; не знам да ли ћу га видети ових дана*),

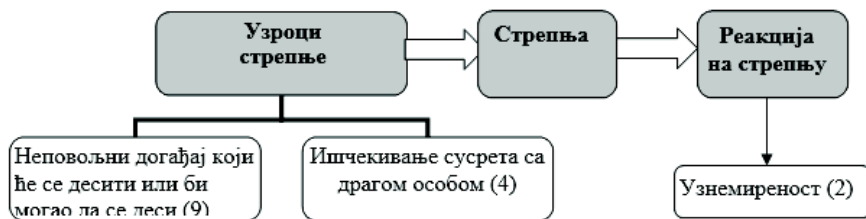
СТРЕПЊА ЈЕ ЗАБРИНУТОСТ (четири одговора: *мајка брине за своје дете; си забринут због нечега; бринем за свог млађег брата; безразложно бринеш*),

СТРЕПЊА ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА (два одговора: *се узнемириш; си узнемирен беспотребно*),

СТРЕПЊА ЈЕ ПЕСМА ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ (један одговор: *читамо песму Десанке Максимовић*).

У наведеним асоцијативним решењима првог теста за стрепњу уочавамо два примера концептуалне метафоре СТРЕПЊА ЈЕ УЗНЕМИРЕНОСТ: *Стрепња је кад си узнемирен беспотребно; Стрепња је кад се узнемириш*.

Узроке стрепње можемо посматрати кроз два типа, а то су: неповољни догађај који ће се десити или би могао да се деси (девет асоцијација) и ишчекивање сусрета са драгом особом (четири примера). Будући извесни или могући неповољни догађаји су: неполагање испита на факултету, возачког испита, одавање тајне, посрнуће, неки *лош догађај*, обнављање године, неповољан извештај лекара, самоћа у старости. Сасвим супротну емоцију носи други тип узрока стрепње, а односи се на љубавну стрепњу, односно стрепњу у вези са сусретом са вољеном особом. Као реакција на стрепњу, у два примера јавља се узнемиреност. На Слици 7 приказан је когнитивни сценарио овог осећања:

Слика 7: Сценарио стрепње

Други асоцијативни тест који се односи на осећање стрепње показује нам да се највећи број одговора односи на особе женског пола: девојку (седам одговора: 35%), мајку (четири одговора: 20%), сестру (четири одговора: 20%), жену (један одговор: 5%), затим се

јавља и асоцијација *доктор* (два одговора: 10%), *полицајац* (један одговор: 5%), као и асоцијација на Десанку Максимовић као носиоца осећања стрепње (један одговор: 5%).

3. 8. Концептуализација бојазни

Одговоре анкетираних испитаника можемо разврстати у следеће асоцијативне типове:

БОЈАЗАН ЈЕ СТРАХ (осам одговора: *страхујеш од прегледа код лекара; се плашиш од мушараца; се плашиш да возиш, јер не знаш ни волан да држиш; се плашиш јер треба да пређеши улицу ван пешачког прелаза; осећаш страх јер излазиш на испит; си у страху јер не можеш да стигнеш да спремиш колоквијум; те је страх јер си са неким непознатим мушкарцем у лифту; се плашиш разних ствари*),

БОЈАЗАН ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕМОЋИ (четири одговора: *се осетиш беспомоћно; имаш нерешив проблем пред собом; мислиш да не можеш наћи решење проблема; схватиш да не можеш се извучи и кренеш напред*),

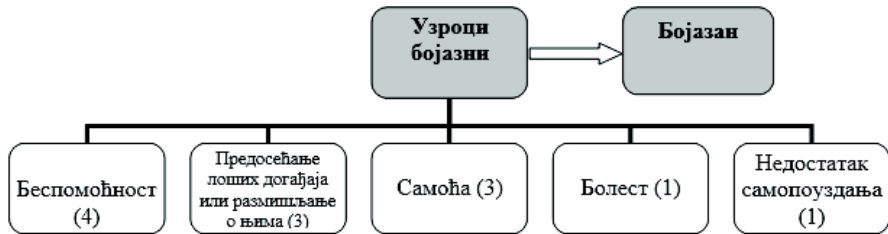
БОЈАЗАН ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЋАЊЕ ИЛИ ИШЧЕКИВАЊЕ ТАКВОГ ДОГАЂАЈА (три одговора: *предосећаш нешто лоше; осећаш да ћеш патити; мислиш о томе да ћеш са овим факултетом моћи само да чамис на бироу*),

БОЈАЗАН ЈЕ ПОСЛЕДИЦА САМОЋЕ (три одговора: *идеш сама ноћу; си сам у мраку; си сам на свету*),

БОЈАЗАН ЈЕ ПОСЛЕДИЦА БОЛЕСТИ (један одговор: *се неко у твојој породици разболи*),

БОЈАЗАН ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕДОСТАТКА САМОПОУЗДАЊА (један одговор: *немаш довољно самопоуздања, па се питаш како ћеш тако кроз живот*).

Когнитивни сценарио бојазни (Слика 8) у односу на сценарија претходних осећања је знатно упрошћен, а чине га само узроци који су разноврсни. Најчешћи узрок бојазни је беспомоћност, што нам потврђују четири примера, затим предосећање лоших догађаја или размишљање о њима, и самоћа, са по три примера, као и болест и недостатак самопоуздања, са само по једним примером.

Слика 8: *Сценарио бојазни*

Најчешћи одговор у другом асоцијативном тесту у вези са лексемом *бојазан* био је *човек* (десет одговора: 50%), затим следи асоцијација *мајка* (четири одговора: 20%), *студент* (четири одговора: 20%), *доктор* (један одговор: 5%), *сестра* (један одговор: 5%).

4. Закључак

На основу великог броја асоцијативних типова којима се испитиване лексеме разликују, затим на основу различитих компоната сценарија и подтипова концептуалне метафоре **ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА**, евидентно је да апсолутних синонима нема када је у питању лексема *страх* и њен синонимски грозд, већ се може говорити о скали симонимности наведене лексеме. Осамнаест решења првог асоцијативног теста, колико чини тип асоцијације **ОСЕЋАЊЕ ЈЕ СТРАХ**, потврђују нам да су лексеме које су предмет анализе овог рада синонимне лексеми *страх*, али је степен сличности међу испитиваним лексемама, наравно, различит. Примећујемо да се лексема *страх* од синонимних лексема разликује по врсти и/или фреквентности типова асоцијација, затим по врсти и/или фреквентности чиниоца когнитивних модела и елемената когнитивних сценарија.

Асоцијативни типови који су карактеристични за емоцију страха и скоро све синонимне лексеме су **ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ИСПОЉАВАЊЕ ФИЗИОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ** и **ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА САМОЋЕ (ИЛИ МИСЛИ О САМОЋИ)**. На основу података из језичког материјала којим располажемо, закључујемо да се језа уочљиво, затим и уплашеност и фобија, од емоције страха

разликују по томе што се у асоцијацијама испитаника у већој мери везују за испољавање физиолошких реакција, а бојазан, са друге стране, по томе што, за разлику од страха, није окарактерисана ниједном физиолошком реакцијом. Самим тим се језа, а затим и уплашеност и фобија, чешће од страха препознају по телесним манифестацијама, док је бојазан емоција која је „унутрашња“, односно доживљава се много мирније у односу на емоцију страха и друге емоције којима се бавимо у овом раду. Тип асоцијације ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА САМОЋЕ (ИЛИ МИСЛИ О САМОЋИ) није својствен само лексеми *фобија*, а посебно издваја емоцију страха и уплашености, те овакви резултати првог асоцијативног теста показују да је *уплашеност* у реакцијама испитаника иста са лексемом *страх*, када је наведени асоцијативни тип у питању, а од страха се највише разликује фобија.

Ни у једном решењу првог асоцијативног теста у вези са страхом није уочена потврда асоцијативног типа ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЋАЊЕ ИЛИ ИШЧЕКИВАЊЕ ТОГ ДОГАЂАЈА. Насупрот овој емоцији, зебња је чак у петнаест примера обележена овим асоцијативним типом, а стрепња у девет. Овакви подаци нас доводе до закључка да је осећање зебње, па и осећање стрепње, у реакцијама испитаника често схваћено као последица размишљања о догађају који се није десио, док код емоције страха сама мисао о нечему негативном по испитаника не доводи до појаве осећања. Уплашеност је са пет примера потврђена овим асоцијативним типом, бојазан и језа са три, чиме су ова осећања сличнија зебњи и стрепњи, док су страху блиске лексеме *фобија* и *заплашености*, које у асоцијативним одговорима испитаника нису окарактерисане асоцијативним типом ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЋАЊЕ ИЛИ ИШЧЕКИВАЊЕ ТОГ ДОГАЂАЈА.

Емоција страха је окарактерисана и са пет примера типа асоцијација ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА СМРТИ ИЛИ БОЛЕСТИ, чиме је маркирана у односу на уплашеност, фобију, стрепњу и зебњу, које немају потврду овог асоцијативног типа ниједним примером. Осећање заплашености је, када је овај тип асоцијација у питању, најближе осећању страха.

У односу на лексему *страх*, *бојазан* је маркирана асоцијативним типом ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕМОЋИ, са четири потврде у језичкој грађи којом располажемо, док се заплашеност од страха уочљиво разликује асоцијативним типом ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА НЕПРИЈАТНОГ ДОГАЂАЈА, са седам потврда, док страх има само две. Стрепња је обележена асоцијативним типом ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ЗАБРИНУТОСТ, са четири потврде, док страх карактерише само једна.

Поред ових типова асоцијација, који су у већини случајева својствени и емоцији страха и другим емоцијама различитим бројем потврда, могу се издвојити и асоцијативни типови који спецификују само одређену емоцију. Страх ниједним асоцијативним одговором нема потврду типа ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА ХЛАДНОЋЕ, то је својствено само осећању језе, чиме је језа маркирана у односу на страх. Исту ситуацију уочавамо и у асоцијативном типу ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ИШЧЕКИВАЊЕ СУСРЕТА СА ДРАГОМ ОСОБОМ, који је својствен само стрепњи. Интересантно је и то што фобија има два иманентна асоцијативна типа у вези са страхом: ФОБИЈА ЈЕ ИНТЕНЗИВАН СТРАХ и ФОБИЈА ЈЕ СТРАХ СА КОЈИМ ЈЕ НЕМОГУЋЕ ИЗБОРИТИ СЕ, што, наравно, наводи на податак да је фобија део синонимског грозда лексеме *страх*, али нам такође објашњава да је фобија осећање које је у асоцијативним одговорима испитаника доживљено интензивније од емоције страха.

Когнитивни сценарији емоција које смо креирали на основу прикупљеног језичког материјала омогућавају нам да уочимо сличности и разлике у узроцима емоције страха у односу на друге емоције, као и сличности и разлике у реакцијама на емоције које анализирамо у овом раду. Самоћа и смрт или болест најчешћи су узроци страха, што емоцију заплашености чини најсличнијом када су узроци осећања у питању, јер и заплашеност такође карактерише висока учесталост двају споменутих узрока. Уплашеност се емоцији страха приближава самоћом или мислима о самоћи, као високо фреквентним узроком емоције, међутим, осећање уплашености се од страха разликује високом учесталошћу узрока *мисао о негативном догађају који тек предстоји, или се предосећа или ишчекује*. Лексема *зебња* са високом учесталошћу од чак петнаест одговора, затим *стрепња* са такође високом учесталошћу, и

лексема *бојазан*, поред лексеме *уплашеност*, такође су у односу на емоцију страха маркиране узроком емоције *мисао о негативном догађају који тек предстоји, или се предосећа или ишчекује*. Језа је спецификована хладноћом и доживљавањем или ишчекивањем сопственог неуспеха као узроцима настанка, али и страхом, што нас упућује на то да су две лексеме које смо споменули синонимне. Заплашеност је у односу на страх обележена високом фреквентношћу непријатне ситуације као узрока емоције, а стрепња забригунтошћу, али и узроком који је позитиван по испитаника – ишчекивањем сусрета са драгом особом. Занимљиво је да се у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* лексема *стрепња* дефинише као *узнемиреност, страх пред нечим, предосећање опасности*, затим као *брига, одговорност за некога, нешто*, чиме ова лексема није доведена у везу са неким пријатним осећањем који се јавља приликом ишчекивања сусрета са вољеном особом. Бојазан је маркирана беспомоћношћу као узроком, а фобија двама врстама страха – страхом од висине и од затвореног простора.

Када су у питању реакције на осећања која испитујемо у овом раду, језа и уплашеност се највише разликују од осећања страха. Пре свега, бројем реакција на осећања у виду спољашњих и унутрашњих телесних манифестација – док страх карактеришу четири манифестације, уплашеност и језу карактерише дупло више реакција. Поред тога, врсте физиолошких реакција које су биле прва асоцијација испитаника се разликују – страх карактерише гушење, убрзан рад срца, хладноћа и бледило, језу сасвим друге манифестације: жмарци, дрхтање, жежење коже, а уплашеност се страху приближава хладноћом као телесном реакцијом у два случаја, и убрзаним радом срца, а од страха се разликује укоченошћу, хладаним знојем, удахом, проширеним зеницама и узнемиреност. Примећујемо још једну битну разлику између физиолошких реакција осећања страха и језе – док су манифестације страха последица узрока који су негативни по испитаника, манифестације језе могу бити узроковане и неким позитивним ситуацијама и осећањима, што нам и потврђују асоцијативни одговори у вези са језом у којима уочавамо физиолошке манифестације. Оваква позитивна асоцијација на језу у складу је са објашњењем овог појма у *Речнику српскохрватскога књижевног језика*, где се као једна од дефиниција наводи: *жмарци од снажног осећања пријатности*,

угодности. Одредница „страх“ нема ово нити слично објашњење које би се могло схватити као позитивно, самим тим је и концептуализација страха увек негативна. Телесне реакције на фобију (гушење, губљење свести, пренераженост) које смо приметили у прикупљеној језичкој грађи по фреквентности су сличне реакцијама на страх, али снажније делују на оног ко доживљава ово осећање. Заплашеност и стрепњу карактерише мањи број физиолошких реакција у односу на страх, а и различите су. Зебњу карактерише само узнемиреност, док бојазан нема физиолошких реакција у асоцијативним реакцијама испитаника, што нас наводи на закључак да су у асоцијацијама испитаника зебња и бојазан схваћени као осећања које слабијим интензитетом делује на субјекта који доживљава емоцију.

Емоција страха је у односу на друге емоције којима се бавимо у овом раду маркирана двама примерима концептуалне метафоре оријентационог типа СТРАХ ЈЕ ДОЛЕ. Ову емоцију карактерише и општа метафора ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ФИЗИОЛОШКА РЕАКЦИЈА са четири подтипа, а језа и уплашеност, са по осам потврда ове метафоре, јесу емоције које се по броју концептуалних метафора највише разликују од осећања страха. Поред тога што је број концептуалних метафора код језе и уплашености већи, оне се од страха разликују и у подтиповима, а страху и уплашености заједничке су само метафоре ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ХЛАДНОЋА, двема потврдама, и ОСЕЋАЊЕ ЈЕ УБРЗАН РАД СРЦА, једном потврдом.

Други асоцијативни тест требало је да нам пружи податке на основу којих бисмо емоције којима се бавимо у овом раду довели у везу са неком категоријом људи, са неким занимањем, породичном или друштвеном улогом. Оно што је свим анализираним емоцијама својствено јесте то што у резултатима другог асоцијативног теста доминирају особе женског пола, што је посебно својствено *јези*, *зебњи* и *стрепњи*. Такође је учестао и асоцијат *студент* и *човек* уопште, као и одговор *ја*. *Страх* је од осталих лексема маркирана тиме што се као носилац емоције у 20% одговора уочава нека животиња, што је карактеристично само још и за лексему *уплашеност*, али у 10% примера. Овај податак можемо повезати и са чињеницом да страх нема ниједну потврду асоцијативног типа ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋЕМ ЛОШЕМ ДОГАЂАЈУ, КАО И ПРЕДОСЕЋАЊЕ ИЛИ ИШЧЕКИ-

ВАЊЕ ТОГ ДОГАЂАЈА, односно не настаје као последица мисли о неповољном догађају, већ је базична емоција, урођена већини живих бића. *Страх, заплашеност и уплашеност* повезује одговор *дете*, као учестала асоцијација на други асоцијативни тест, док за остале лексеме ова асоцијација није карактеристична. Носиоци занимања, супротно нашим очекивањима, нису били чести асоцијативни одговори испитаника – појављују се са ниском фреквентношћу или са само једним одговором: *полицајац, ватрогасац и лекар*.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АПРЕСЈАН 1997: Апреcјан, Валентина. „Emotion metaphors and Cross-Linguistic Conceptualization of Emotions.”, *Cuadernos de Filologia Inglesa* 6.2, (1997): стр. 179–195.
- БЛУМФИЛД 1933: Bloomfield, Leonard. *Language*. London: George Allen and UNWIN, 1933.
- ВЈЕЖБИЦКА 1999: Wierzbicka, Anna. *Emotions across Languages and Cultures, Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- ГОРТАН-ПРЕМК 2004: Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2010а: Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2010б: Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- ЗГУСТА 1991: Згуста, Ладислав. *Приручник лексикографије*. Сарајево: Свјетлост, 1991.
- Кликовац 2004: Кликовац, Душка. *Метафоре у мишљењу и језику*. Београд: XX век, 2004.
- КЕВЕЧЕШ 1990: Kövecses, Zoltán. *Emotion Concepts*. New York: Springer-Verlag, 1990.
- КРУЗ 2010: Cruse, Alan D. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- ЛАЈОНС 1981: Lyons, John. *Language and Linguistics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- ПИПЕР 2005: Пипер, Предраг. „О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису.” П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика*, Београд: Београдска књига, стр. 4–18.
- РИСТИЋ 2011: Ристић, Гордана. „Концептуална анализа немачких и српских соматизама у семантичком пољу *страх*.” *Зборник за језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду*, књига I, (2011): стр. 119–129.
- Syrvidė 2006: Syrvidė, Rūta. „Facing Fear: A Corpus-based Approach to Fear Metaphors in English and Lithuanian.” *Žmogus ir žodis* 8, no. 3, (2006): стр. 81–88.
- ТАФРА 2005: Тафра, Бранка. *Од ријечи до ријечника*. Загреб: Школска књига, 2005.

ИЗВОРИ

ЂОСИЋ 2008: Ђосић, Павле и сарадници. *Речник синонима*. Београд: Корнет, 2008.

Nevena D. Ristić

CONCEPTUALISATION OF THE LEXEME FEAR AND
SYNONYMOUS LEXEMES

Summary

The subject of this paper is the conceptual analysis of the lexeme FEAR and synonymous lexemes in the contemporary Serbian language, with the aim of establishing the most acceptable approach to the study of synonymy in lexicology. The linguistic material obtained by means of a survey was examined by applying the conceptual method and verbal association method as a subsidiary one, which enabled the analysis of cognitive models, comprised of conceptual metaphors, metonymy and related concepts, of cognitive scenarios, as well as of the association types of all the lexemes that are the subject of our analysis. It has been noticed that the lexeme FEAR is distinguished from the other synonymous lexemes by the kind and/or frequency of association types, then, by the type and/or frequency of components constituting the cognitive models, and of the elements comprising the cognitive scenarios. Taking into consideration that the degree of similarity between the lexeme FEAR and the synonymous lexemes is different in all aspects of the conceptual analysis, we may conclude that the synonyms of the lexeme FEAR can be observed only through viewing synonymy as a scale of synonymy.

Key words: synonymy, conceptual metaphor, conceptual metonymy, cognitive scenario, verbal association method.

